

LILLHÄRAD

OMGIVANDE LANDSKAP/SIKTLINJER

Lillhärad socken ligger nordost om Västerås. Området är skogrikt, saknar sjöar och har ett omväxlande jordbrukslandskap med åkerbruk och skogsområden. Stora gårdar och byar ligger längs med den äldre landvägen medan torpen har förpassats till skogskanten. Nyetablerad bebyggelse ligger i klungor i anslutning till väg 66. Några enstaka fornlämningar finns inom området.

VÄGNÄT/STIGAR/VATTENDRAG

Gränstabäcken och Lillhäradsbäcken är bägge små bäckar som rinner igenom området och sammansluter sig söder om kyrkan. Den äldre landsvägen som passerar genom Rytterne går i nord-sydlig riktning mellan Dingtuna i söder och Skultuna i norr. Vägsträckningen följer Lillhäradsbäcken. Vägen passerar över väg 66 norr om kyrkbyn. Från kyrkan ledde en stig över ängen mot gården Skästa. Stigen är idag bortplöjd. En ny vägdragnings mot Västerås går i öst-västlig riktning. En del av denna vägsträcka blev infart till Lillhärad och väg 66 drog norr om kyrkbyn under 1900-talets andra hälft.

KYRKAN, DESS PLACERING OCH BYNS UTBREDELSE

Under 1200-talet byggdes en stenkyrka i Lillhärad. Den ersatte troligen en tidigare träkyrka. En brand förstörde kyrkan år 1840. Församlingens önskemål var då att inte ersätta den nerbrunna kyrkan. Resterna av byggnaden stod som en ruin medan församlingen försökte samla in pengar samt komma undan med att bygga en ny kyrka. Önskemålen avsågs dock och bygget av den nya kyrkan påbörjades 1848 på samma plats som den äldre. Befintlig gråsten samt solbänkarna av gjutjärn återanvändes i bygget. Vid sidan av kyrkan finns en klockstapel av trä från 1862. Ett par hundra meter norr om byn ligger kyrkogården

Den mesta bebyggelsen finns i det flacka, uppodlade landskapet som omger kyrkan. Närmast ligger den före detta prästgården, med timrad och reveterad huvudbyggnad från 1882. Till prästgården hör en arrendatorsbostad samt ekonomibyggnader som idag används till stall. På motstående sida vägen från prästgården finns det före detta skolhuset som idag är bygdegård. På slätten söder om kyrkan ligger flera byar som fick sin nuvarande bebyggelsestruktur efter laga skifte i mitten av 1800-talet. Gränsta by har under 1700-talet haft gästgivargård.

Flera av bostadshusen i kyrkbyn tillkom under 1900-talet. Dessa ligger längs den äldre landsvägen och har utfarten mot vägen. I södra delen ligger en före detta föreningslokal. Den har använts som både loge och bygdegård.

GRÖNSTRUKTUR

På de plana gräsytor som dominerar kyrktomten låg begravningsplats fram till 1870-talet, då den dömdes ut för att den var för vattensjuk. Idag kvarstår ett fåtal järnkors och en liten gravsten på området. En ny kyrkogård anlades 1880 på en sandås en bit norr om kyrktomten. Mellan kyrkan och prästgården finns en grönyta som klipps. Här står en midsommarstång och blandade träd som gran, björk, ek, lönn, skogslind, syren mm. Prästgården har en syrenhäck som avgränsar mot gatan. I den finns rester efter stora träd samt järngrindar mot gatan.

BEBYGGELSE

Det har tidigare funnits ett skolhus med lärarbostad och sockenstuga. Den revs i början av 1900-talet. En ny skolbyggnad uppfördes under 1900-talets början omkring 1920. Den är idag bygdegård. Komministergården låg tidigare i Ytter-Åby söder om kyrkbyn. Bostadshuset från 1750 flyttades till Vallby friluftsmuseum 1937. Norrut längs landvägen låg vid 1900-talets början en fattigstuga. Det är inte utrett om byggnaden som står där idag är densamma.

<i>Byggnadstyp</i>	<i>Årtal</i>	<i>Kommentar</i>
Ja Kyrkan	1849	På murarna från den nerbrunna medeltida kyrkan.
Ja Prästgård	1882	Tidigare prästgård verkar ha legat i Ytter-Åby
Sockenstuga		Även skolhus och lärarinnebostad, riven,
Klockaregård		
Fattigstuga		
Ja Skolhus	1920	Idag bygdegård.
Tiondebod		
Sockenmagasin		
Kyrkstall		

TIDSPERIOD OCH VÄRDERING

Äldre medeltid till 1350	1 Betydande värde som helhet
Yngre medeltid 1350–1550	○ 2 Betydande värde i delar
1550–1760	3 Få betydande värden
1760–1860	
○ 1860–1920	
1920–2000	
Blandad tidsperiod	

UTMÄRKANDE KARAKTÄRSDRAG

Bebyggelse ligger längs med den äldre landvägen, gårds- och bybildningar ute i landskapet.

ANVÄNDNING IDAG

Privata bostäder, kyrklig verksamhet, föreningsverksamhet

ATT TÄNKA PÅ

Fornlämningar är skyddade enligt 2:e kapitlet kulturmiljölagen.

Kyrkobyggnaden, kyrkotomten, de kyrkliga inventarierna och begravningsplatsen skyddas genom 4:e kapitlet kulturmiljölagen.

Miljöbalkens generella biotopskydd gäller för odlingsrösen, stenvullar, åkerholmar, alléer (även enkelradig), småvatten och våtmarker, källor samt pilevallar (hamlade träd på rad).

Delar av marken inom området kan regleras av detaljplan enligt plan- och bygglagen.

VIDARE UNDERSÖKNINGAR

KÄLLOR

Kyrkokaraktärisering Lillhärads kyrka 2004–2005, Västerås stift

Västeråsbygden: ett program för kulturminnesvård. D. 1, Sockenvis beskrivning över kulturminnen. (1987). Västerås: Kulturnämnden

Ström, Krister (red.), *Tidernas kyrkplatser: 12 miljöer i Västmanlands län*, Västmanlands läns museum, Västerås, 1998

Fornlämningsregistret, www.raa.se 2021-11-08

Lantmäteriet, äldre kartmaterial, www.lantmateriet.se 2021-11-08

Lillhärads kyrka.

Väg genom Lillhärad med kyrka och klockstapel till höger och privatbostad till vänster.

Lillhärad's före detta prästgård.

Ekonomibyggnader tillhörande före detta prästgården.

Före detta skola, idag hembygdsgård.

Kyrkogården, kyrkbybebyggelsen ligger synliga bakom träden.

Äldre väg mot kyrkan från söder. Till vänster före detta föreningslokal.